

TARTALOM

1. Bevezetés	11
1.1. A kutatás forrásai. Módszertani alapelvek	13
1.2. Kutatási előzmények.....	16
2. Udvarhelyszék középkori településtörténete	31
2.1. Természetföldrajzi adottságok.....	31
2.2. Udvarhelyszék középkori határváltozásai.....	33
2.3. Udvarhelyszék Árpád-kori településtörténete	38
2.3.1. Az udvarhelyi királyi magánuradalom és a rika-erdei várak	39
2.3.2. A székelyek megtelepedése és világi-egyházi szervezetük kialakulása	45
2.4. Udvarhelyszék késő középkori településtörténete	52
2.4.1. Településhálózat – településkép	52
2.4.2. Utak – úthálózat	55
2.4.3. Település-pusztasodás.....	58
2.4.4. Idegen népelemek Udvarhelyszéken a középkorban.....	62
3. Erdély határvédelme a középkorban és a fejedelemség korában	65
3.1. Határok és védelem a középkori Európában	65
3.2. Az Árpád-kori határvédelem kérdései.....	67
3.2.1. Írott források és a határvédelem.....	68
3.2.2. Helynevek – a gyeptű szerepe a határvédelemben	68
3.2.3. A határvédelem régészeti vonatkozásai.....	68
3.2.4. Etnikum és határvédelem	69
3.2.5. Az Árpád-kori határvédelem működése és létesítményei	70
3.3. Az erdélyi határvédelem elemei az Árpád-korban	72
3.4. Erdély határvédelme a késő középkorban.....	79
3.5. Erdély határvédelme a fejedelemség korában	84
4. Hadakozás és határvédelem a Székelyföldön a középkorban és a fejedelemség korában	99
4.1. A székelyek hadászati szerepköre a középkorban	99
4.2. Székely fegyverzet a régészeti-művészettörténeti adatok világánál és a korabeli tanúvallomásokban	105
4.3. Székely hadügy a fejedelemség korában	109
4.3.1. A székely darabontok	109
4.3.2. Hadviselés és a határok védelme a fejedelemség korában.....	111
5. Az önvédelem formái Udvarhelyszéken a középkorban és a fejedelemség korában – forma, időrend és funkció	119
5.1. Várak.....	119
5.1.1. Középkori várak	119
5.1.1.1. A székelység középkori várai. Kísérlet egy székelyföldi vártipológia kidolgozására	120
5.1.1.1.1. Egyszerű gyűrűfalas várak Udvarhelyszéken	128
5.1.1.1.2. Egyszerű gyűrűfalas vár belső épületekkel: Firtos vára	131
5.1.1.1.3. Óskori földvárból középkori vár: a nagygalambfalvi vár	136
5.1.1.2. Középkori vajdai vár: Udvarhely vára	137
5.1.2. Fejedelemség kori várak.....	140
5.1.2.1. Fejedelmi vár: a Székelytámadt vár Udvarhelyen	140
5.1.2.2. A homoródszentpáli Kornis-kastély.....	144
5.1.2.3. A szentdemeteri Balási-kastély.....	144

5.1.2.4. Bizonytalan „erődített” kastélyok	145
5.1.2.5. 17. századi székely mentsvár: a bágyi vár	145
5.1.3. Mondai várak, őrhelyek, természetes menedékek.....	148
5.2. Hosszúsáncok.....	151
5.2.1. Egy kutatási probléma vázlata	151
5.2.2. Kitekintés: a hosszúsáncok helye a korabeli emlékanyagban	157
5.3. Védbarlangok	158
5.3.1. Mesterséges barlangok: egy udvarhelyszéki jellegzetesség	158
5.3.2. Erődített barlangok a Vargyas-szorosban	162
5.3.2.1. A Vargyas-szoros és a kőmezei létesítmények összefüggései	164
5.4. Tatárpincék	165
5.5. Az udvarhelyszéki templomok védelmi elemei	166
5.5.1. A templomok védelmi kialakításának formái.....	167
5.5.2. Az udvarhelyszéki védelmi jellegű templomtornyok tipológiája	172
5.5.3. A templomok védelmi funkciója Udvarhelyszéken	178
5.6. Az önvédelem létesítményei a szék településtörténetében.....	184

6. Adattár Udvarhelyszék népvándorlás kori, középkori és fejedelemség kori védelmi jellegű

létesítményeihez.....	187
6.1. Várak/kastélyok.....	187
6.1.1. Bágy – vár.....	187
6.1.2. Firtosvár/Alja – Firtosvár	188
6.1.3. Homoródszentpál – Kornis-kastély	191
6.1.4. Magyarzsákod – „antiqua castrum”	193
6.1.5. Nagyalambfalva – vár	193
6.1.6. Oklánd – Kustaly vára.....	196
6.1.7. Parajd – Rapsóné vára	204
6.1.8. Székelykeresztúr/Fiatfalva – Geréb-udvarház (Ugron-kastély)	212
6.1.9. Székelyudvarhely – Budvár.....	213
6.1.10. Székelyudvarhely – Székelytámadt vár/Csonkavár	215
6.1.11. Székelyvarság – Tartód vára	227
6.1.12. Szentdemeter – Balási-kastély.....	229
6.2. Hosszúsáncok.....	231
6.2.1. Óriások útja vagy árka.....	231
6.2.2. Tündérek útja.....	232
6.2.3. Csere-tetői objektumok.....	232
6.2.4. Kápolna-mezei létesítmények	233
6.2.5. Földhíd/Firtos	234
6.2.6. Ördög útja	235
6.2.7. Ördögbarázda/Ördögárok.....	240
6.2.8. Kakasbarázda	240
6.2.9. Kakasbarázda/Ördögárok	245
6.2.10. Hosszúsáncok Kustaly vára környezetében	247
6.2.11. Országhatár vagy Fejedelmi méta	251
6.2.12. Hosszúsáncok a Rika keresztgerincén	255
6.2.13. Földsánc Tepő vára közelében.....	256
6.2.14. Töltésszakasz a Partiumban, a két Zsákod határán	256

6.3. Védbarlangok	257
6.3.1. Homoródkeményfalva – Hollókő	257
6.3.2. Kénos – Veresmart	257
6.3.3. Máréfalva – Kőlik	260
6.3.4. Székelymuzsna – Likoldala	264
6.3.5. Székelyudvarhely – Budvár	265
6.3.6. Székelyudvarhely/Kadicsfalva – Rez	272
6.3.7. Telekfalva – Örhegy	274
6.3.8. Tibód – Szirt-oldal	279
6.3.9. A Vargyas-völgy összetett védelmi elemei a középkorban és a fejedelemség korában	280
6.3.9.1. A Vargyas-völgyi barlangok (Homoródalmás)	280
6.3.9.2. A Kőmező és környezete a középkorban (Homoródalmás)	285
6.3.9.2.1. A Tatárkáporna	285
6.3.9.2.2. Középkori telepjelenség a Kőmezőn	292
6.3.9.2.3. A Tatársánc	293
6.3.9.2.4. A Pipások dombja	293
6.4. Tatárpincék Udvarhelyszéken	294
6.4.1. Bardóc	294
6.4.2. Homoródalmás	294
6.4.3. Homoródjánosfalva	294
6.4.4. Homoródszentlászló	294
6.4.5. Mátisfalva	294
6.4.6. Tarcsafalva	295
6.4.7. Vargyas	295
6.5. Az udvarhelyszéki templomok védelmi elemei	295
6.5.1. Agyagfalva (református templom)	295
6.5.2. Bardóc (református templom)	296
6.5.3. Bordos (római katolikus templom)	296
6.5.4. Bögöz (református templom)	297
6.5.5. Énlaka (unitárius templom)	299
6.5.6. Erdőfüle (református templom)	299
6.5.7. Farcád (református templom)	300
6.5.8. Felsőboldogfalva (református templom)	301
6.5.9. Homoródjánosfalva (unitárius templom)	304
6.5.10. Homoródszentmárton (unitárius templom)	304
6.5.11. Homoródszentpál (unitárius templom)	321
6.5.12. Homoródszentpéter (unitárius templom)	323
6.5.13. Homoródújfalva (unitárius templom)	324
6.5.14. Karácsonfalva (unitárius templom)	324
6.5.15. Korond (elbontott középkori templom)	328
6.5.16. Máréfalva (elbontott középkori templom)	328
6.5.17. Nagybacon (református templom)	330
6.5.18. Nagyalambfalva (református templom)	330
6.5.19. Nagysolymos (református templom)	334
6.5.20. Oklánd (unitárius templom)	336
6.5.21. Olasztelek (református templom)	341
6.5.22. Rava (unitárius templom)	341

6.5.23. Rugonfalva (református templom)	343
6.5.24. Siménfalva (unitárius templom)	349
6.5.25. Székelydála (református templom).....	349
6.5.26. Székelyderzs (unitárius templom).....	349
6.5.27. Székelymuzsna (református templom)	359
6.5.28. Székelyszáldobos (református templom)	360
6.5.29. Székelyszentmiklós (elbontott középkori templom)	360
6.5.30. Székelyudvarhely (római katolikus templom)	360
6.5.31. Szentlélek (római katolikus templom)	361
6.5.32. Vargyas (elbontott középkori templom)	364
6.5.33. Városfalva (unitárus templom)	364
7. Összefoglalás	367
8. Irodalomjegyzék	375
9. Függelék	397
9.1. Írott források.....	397
9.2. Udvarhelyszék középkori település- és egyháztörténetének forrásai	405
9.3. Régészeti leletanyag – katalógus.....	410
Război și autoapărare în Scaunul Odorhei în Evul Mediu și epoca Principatului (Rezumat)	469
Warfare and Self-defence in Udvarhelyszék from the Medieval Age till the Age of Principality (Summary)	478
Lista figurilor – List of Figures.....	487
Helynév- és tárgymutató.....	519
Fényképek – leletláblák	533